

УДК 343.982(091)

В.В. Комаха

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ПЕРШИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ УСТАНОВ

Перші криміналістичні установи у світі почали створювати в останній чверті XIX ст. Однією з основних причин цього були проблеми встановлення особистості злочинця із-за відсутності перш за все досконалої системи реєстрації злочинців, тому розслідування злочинів ускладнювалися, а злочинці продовжували застосовувати при вчиненні злочинів найновіші прийоми наукової техніки.

Однією з перших у світі криміналістичних установ було “Бюро ідентифікації” при префектурі поліції Парижа, створене 1 лютого 1885 р., творцем якого був французький криміналіст Альфонс Бертільон. Основним завданням цієї криміналістичної установи було запровадження в практику боротьби зі злочинністю першої у світі цивілізованої системи реєстрації злочинців, яка була названа антропометричною, або, від імені її творця, – бертільонажем. Вперше на III міжнародному пенітенціарному конгресі в Римі у 1885 р. вчений світ був офіційно ознайомлений з методами антропометричної ідентифікації і прийомами вимірювань злочинців з метою ідентифікації рецидивістів, автором створеного методу – Альфонсом Бертільоном [14].

А. Бертільон також вперше запропонував проводити фотозйомку живих осіб з метою їх реєстрації в однаковому ракурсі: у фас і правий профіль так, щоб при фотографуванні у профіль зображення вуха не було закрито волоссям, а голова особи, яка фотографувалася як у фас, так і в профіль, була в такому положенні, щоб умовна лінія, яка проходить через зовнішні кути очей, проходила також через одну третю верхньої частини лівого і правого вуха. Розміри фотознімків повинні бути однакові й дорівнювати $1/7$ дійсного розміру. Ці вимоги не застаріли, і сьогодні ними успішно керуються працівники правоохоронних органів.

Саме з іменем А. Бертільона безпосередньо був пов’язаний розвиток судової фотографії, усе своє життя він присвятив удосконаленню прийомів судового розслідування злочинів шляхом використання в судовій експертизі, в карному розшуку методів, що базувалися на засадах природничих наук і технічних знань. А. Бертільон створив одну з перших у світі криміналістичних установ і був першим її керівником майже двадцять років – Паризьке Бюро ідентифікації. Він вперше у світовій практиці використання фотографії в правоохоронній діяльності також запропонував і почав використовувати метричний метод фотозйомки [13].

А. Бертільон заклав основи судової фотографії [12], яка одержала подальший розвиток завдяки творам професора Лозаннського університету Р. А. Рейсса [15], а також німецького вченого Ф. Пауля [16] та ін.

У вітчизняній практиці створення криміналістичних установ однією з перших була створена ще за часів Російської імперії російським криміналістом

Є. Ф. Буринським у 1889 р. у Санкт-Петербурзі приватна судово-фотографічна лабораторія. Основними завданнями даної криміналістичної установи було дослідження сумнівних документів з метою встановлення в них підробки. Необхідно зазначити, що за допомогою фотографічних методів дослідження вперше у світовій практиці об'єкти дослідження залишалися незмінними, тобто в процесі дослідження стали використовувати неруйнівні методи дослідження, і таким чином документ, який підлягав дослідженню в тому самому вигляді, в якому його було вилучено в підозрюваних осіб, передавався суду з обґрунтованими висновками, зафіксованими за допомогою науково-дослідної фотографії. Саме тому родоначальником судової науково-дослідної фотографії справедливо визнано російського вченого Є. Ф. Буринського, який вказав на нові шляхи фотографії (шляхи вдячні, але ще не протоптані), а бажаючих іти в той час цими шляхами було так мало, що він з гіркотою усвідомлював: коло його учнів і наслідувачів буде невеликим, майже нікому буде передати заповіді подальшого вивчення і розвитку фотографії в цьому напрямі. Але все ж таки фотографія знайшла належне втілення в практику розслідування злочинів.

Приватна судово-фотографічна лабораторія Є. Ф. Буринського працювала всього три роки – з 11(23) вересня 1889 р. по 11(23) вересня 1892 р. Подібна криміналістична установа не могла існувати дуже довго, бо незабезпеченість організатора, недостатнє устаткування лабораторії, приватний її характер, відсутність певних правил і, нарешті, мала кількість справ, які поступали на дослідження, кожен день підкреслювали нестійкість і нежиттєдіяльність даної криміналістичної установи. Це усвідомлював і сам Є. Ф. Буринський, який пояснив занепад своєї лабораторії тим, що “власник лабораторії нерідко відмовляв суду в користуванні інструментами, що належали йому, якщо суд не погоджувався сплачувати йому наперед ним самим визначену платню за дослідження” [2, с. 336].

У 1893 р. приватну судово-фотографічну лабораторію Є. Ф. Буринського замінила державна криміналістична установа – судово-фотографічна лабораторія при прокурорі Санкт-Петербурзької судової палати. Вона була започаткована Законом “Про влаштування судово-фотографічної лабораторії при прокурорі Санкт-Петербурзької судової палати” від 9(22) листопада 1892 р. [7]. У цьому Законі підкреслювалося, що при прокурорі Санкт-Петербурзької судової палати перебуває лабораторія для проведення судово-фотографічних досліджень криміналістичних об'єктів з кримінальних та цивільних справ. Судово-фотографічна лабораторія при прокурорі Санкт-Петербурзької судової палати розпочала практичну діяльність з 1(13) січня 1893 р., її практична діяльність була монопрофільною і тривала до 1912 р.

Однак судова практика не могла задовольнитися тією незначною кількістю і вузьким напрямом самого дослідження, яким була обмежена діяльність даної, єдиної на той час у Російській імперії, судово-фотографічної лабораторії, тому у сфері вищих органів правоохоронної діяльності розглядалися різні напрями з метою як удосконалення, так і з можливістю влаштування подібних криміналістичних установ у різних регіонах Російської імперії.

На початку ХХ ст. у працівників вищих правоохоронних органів виникла думка про створення вітчизняних багатoproфільних державних судово-експертних установ криміналістичного профілю, зокрема вперше на початку 1912 р. було підготовлено Міністерством юстиції законопроект “Про заснування кабінету науково-судової експертизи” і передано в комісію із судових реформ, яка після його обміркування визнала за необхідне з метою сприяння успішній боротьбі зі злочинністю його прийняти, що й було схвалено Державною Радою та Державною Думою 28 червня (12 липня) 1912 р. [8]. Першою державною вітчизняною криміналістичною багатoproфільною судово-експертною установою за часів Російської імперії був Кабінет науково-судової експертизи (КНСЕ) при прокурорі Санкт-Петербурзької судової палати, який відповідно до зазначеного Закону було відкрито 9 (22) листопада 1912 р.

Після заснування в Санкт-Петербурзі КНСЕ справа карного розшуку і слідства в Російській імперії стала набувати твердого наукового підґрунтя і піднялася на таку висоту, на якій вона знаходилася зовсім не у всіх державах Західної Європи, і можна було з упевненістю сказати, що з виданням Закону від 28 червня (11 липня) 1912 р. було покладено “початок кінця” рутинних прийомів, способів і методів дослідження при розслідуванні злочинів. Останні своєю недосконалістю і повною безпорадністю у справі виявлення часто глибоко прихованої правди були настільки ненадійними слугами правосуддя, що в боротьбі зі злочинністю, яка розвивалася і володіла найвитонченішими прийомами, вимагали за необхідне застосовувати найкращі й найбільше обґрунтовані науково-технічні методи, способи і засоби дослідження при розслідуванні злочинів.

Але ця одна на всю велику за територією Російську імперію судово-експертна установа криміналістичного профілю не могла повністю задовольнити всі потреби в наданні допомоги судово-слідчим органам у проведенні за їх вимогами необхідних судово-експертних досліджень. У переважній більшості випадків з метою отримання доказів, особливо з кримінальних справ, слідчі та суди в інших місцях Російської імперії продовжували користуватися тими самими примітивними методами, способами і прийомами дослідження, якими користувалися й раніше, запрошуючи для дослідження документів вчителів чистописання і секретарів різних установ, а для проведення судово-фотографічних експертиз користувалися послугами випадкових фотографів-любителів, які не мали ні достатнього досвіду, ані належних спеціальних знань.

Особливо зазначена проблема була добре відчутна в тих містах, які знаходилися на значній відстані від Санкт-Петербурга. Зокрема, таким містом була Одеса, яка, з одного боку, була дійсно центром торгівельно-промислового життя Росії, а в таких саме центрах спостерігався особливий розвиток злочинності, а з іншого – знаходилася на відстані майже дві тисячі кілометрів від Санкт-Петербурга. Будучи прикордонним і портовим містом, яке мало на той час близько 700000 душ населення, що підкреслювалося в короткій записці прокурора Одеського окружного суду від 24 листопада (7 грудня) 1912 р., Одеса приваблювала безліч злочинців, які розвивали в ньому різноманітну і складну злочинну діяльність, успіх боротьби з якою нерозривно був пов’язаний з використанням найбільше

досконалив методів, прийомів, способів та засобів цієї боротьби [4]. Тому вже наприкінці 1912 р. було порушено питання про необхідність заснування подібних до КНСЕ при прокурорі Санкт-Петербурзької судової палати ще трьох КНСЕ при прокурорах судових палат у містах Москві, Києві та Одесі, а 4(17) липня 1913 р. Державна Рада і Державна Дума схвалили закон про заснування Кабінетів НСЕ в зазначених містах [9].

Основним завданням усіх чотирьох КНСЕ було проведення досліджень з кримінальних і цивільних справ переважно за допомогою криміналістичних методів, зокрема фотографії, дактилоскопії, хімічного і мікроскопічного аналізу та інших прийомів, за винятком досліджень трупів, пов'язаних з їх розтином, а також для надання, у випадках необхідності, кваліфікованої допомоги в галузі спеціальних знань слідчим при проведенні оглядів місця події, особливо при розслідуванні тяжких злочинів. Всі чотири КНСЕ були обладнані однаковою криміналістичною технікою, яка виготовлялася за індивідуальними замовленнями в основному фірмами Західної Європи, і ніякі інші як іноземні, так і вітчизняні подібні установи не мали такої криміналістичної техніки. У всіх чотирьох КНСЕ було створено три відділи: судово-фотографічних досліджень, криміналістичної ідентифікації і судово-хімічних та мікроскопічних досліджень.

Штати всіх чотирьох судово-експертних установ на початковому етапі їх діяльності склалися з чотирьох осіб: керівника відповідного КНСЕ і трьох його помічників, які одночасно виконували обов'язки завідуючих трьох відділів – судово-фотографічних досліджень, криміналістичної ідентифікації і судово-хімічних досліджень і які одноосібно проводили відповідні судово-експертні дослідження з використанням криміналістичних методів. Всі чотири КНСЕ успішно проводили судово-експертні дослідження до відомого в історії державного перевороту 1917 р., який відбувся в центрі Росії.

Після зазначеного перевороту доля КНСЕ, заснованих у 1912 – 1914 рр., склалася по-різному. Петроградський КНСЕ загинув в перші дні лютогового путчу під час пожежі в будинку колишнього Петроградського окружного суду, у приміщеннях якого він розміщався. Московський КНСЕ припинив свою діяльність на початку 1918 р. Таким чином, в областях і краях Російської Федерації до 1941 р. подібних судово-експертних установ взагалі не було, де навіть не було і спеціальних працівників, не було їх і в інших союзних республіках (крім Республіки Білорусі) [1, с. 100; 3; 5, с. 10; 6, с. 425]. В Україні збереглися Київський і Одеський кабінети НСЕ, хоча й працювали вони у 1918 – 1923 рр. з перебоями.

У березні 1923 р. виникла думка про створення третього в Україні КНСЕ – Харківського і законодавчу реорганізацію діючих з 1914 р. Київського і Одеського кабінетів НСЕ. Ініціаторами цієї думки був Сергій Семенович Савченко, який працював слідчим з надзвичайних справ при НКЮ УРСР, і відомий український криміналіст і судовий медик професор Микола Сергійович Бокаріус. Завдяки їхній ініціативі було прийнято і затверджено постановою РНК УРСР від 10 липня 1923 р. “Положення про Кабінети науково-судової експертизи” [10].

Положенням про судоустрій УРСР, яке було затверджено другою сесією ВУЦВК дев'ятого скликання 23 жовтня 1925 р., судово-експертні установи в Україні, які називалися Кабінетами НСЕ, було перейменовано в Інститути науково-судової експертизи (ІНСЕ) [11]. Судово-експертна і науково-дослідна діяльність Київського, Одеського і Харківського ІНСЕ успішно здійснюлася до початку Великої Вітчизняної війни 1941 р., з початком якої вона тимчасово була призупинена і заново розпочалася після звільнення міст від фашистських загарбників.

Таким чином, однією з перших у світі криміналістичних установ було "Бюро ідентифікації" при префектурі Парижа, засновником якого був французький криміналіст А. Бертільон. У даній криміналістичній установі вперше у світі почали використовувати цивілізований антропометричний метод реєстрації злочинців, а також вперше були розроблені методи судової впізнавальної фотозйомки злочинців.

Однією з перших криміналістичних установ у Російській імперії була судово-фотографічна лабораторія, яку створив на власні кошти у 1889 р. у Санкт-Петербурзі російський криміналіст Є. Ф. Буринський. Вона проіснувала до 1892 р., а з 1 січня 1893 р. її замінила державна судово-фотографічна лабораторія при прокурорі Санкт-Петербурзької судової палати.

Перші державні багатопрофільні судово-експертні установи криміналістичного профілю за часів Російської імперії були засновані в Санкт-Петербурзі (1912), Москві, Києві та Одесі (1914). У 1923 р. поряд із законодавчою реорганізацією діючих Київського та Одеського ІНСЕ було засновано третій в Україні Харківський ІНСЕ.

Література

1. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА, 1999. – 496 с.
2. Буринский Е. Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею / Е. Буринский. – СПб., 1903. – 352 с.
3. Князев А. Необходимо расширить сеть криминалистических учреждений / А. Князев // Соц. законность. – М., 1941. – № 4. – С. 50-51.
4. Краткая записка прокурора Одесского окружного суда в Министерство юстиции от 24 ноября (7 декабря) 1912 р. с предложением о необходимости учреждения Кабинета научно-судебной экспертизы при прокуроре Одесской судебной палаты // Російський державний історичний архів. – Ф. 1405. – Оп. 532. – Спр. 131. – Арк. 45-50.
5. Криминалистика: Техника и тактика расследования преступлений. – М. : Юриздат НКЮ СССР, 1938. – 540 с.
6. Митричев С. П. Задачи советской криминалистической экспертизы / С. П. Митричев // Труды первой науч. сессии Всесоюз. ин-та юрид. наук (27 января – 3 февраля 1939 г.). – М. : Юриздат НКЮ СССР, 1940. – С. 425-431.
7. Об устройстве судебно-фотографической лаборатории при прокуроре Петербургской судебной палаты : Закон Российской империи от 9(21) ноября 1892 г. // Собр. узаконений и распоряжений правительства. – СПб., 1892. – № 144. – Ст. 1254.
8. Об учреждении Кабинета научно-судебной экспертизы : Закон одобренный Государственным Советом и Государственной Думою 28 июня (11 июля) 1912 г. // Собр. узаконений и распоряжений правительства. – 1912. – Отд. I. – № 142. – Ст. 1237.
9. Об учреждении кабинетов научно-судебной экспертизы в городах Москве, Киеве и Одессе : Закон одобренный Государственным Советом и Государственной Думою 4(17) июля 1913 г. // Собр. узаконений и распоряжений правительства. – 1913. – Отд. I. – № 158. – Ст. 1441.

10. Положение о кабинетах научно-судебной экспертизы : Постановление СНК УССР от 10 июля 1923 г. //Собр. узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1923. – Отд. I. – № 26. – Ст. 384.
11. Положение о судоустройстве УССР : утв. 2-й сессией ВУЦИКа IX созыва 23 октября 1925 г. // Собр. узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1925. – Отд. I. – № 92-93. – Ст. 522.
12. Bertillon A. La Photographie Judiciaire / A. Bertillon. – Paris, 1890. – 115 p.
13. Bertillon A. La Photographie Judiciaire de la prefecture de Police / A. Bertillon // La Nature. – Paris, 1913. – An. 41. – № 2086. – P. 393-397.
14. Bertillon A. Sur le fonctionnement du service d'identification par les signalements anthropometriques donnee le 22 novembre 1885 / A. Bertillon // Actes du Congres penitentiaire international de Rome. Novembre 1885. – Rome, 1887. – T. 1. – P. 687-705.
15. Reiss R.-A. Die Entwicklung der photographischen Bromsilbert – Ockenplatte und die Entwickler / R.-A. Reiss. – Halle, 1902. – 156 s.
16. Paul F. Handbuch der kriminalistischen Photographie fur Beamte der Gerichte, der Staatsanwaltschaften und der Sicherheitsbehorden / F. Paul. – Berlin, 1900. – 93 s.

Анотація

Комаха В.В. Історія створення перших криміналістичних установ.
– Стаття.

У статті проаналізовано історію створення перших криміналістичних установ за кордоном, у Російській імперії та в Україні. Засновником однієї з перших у світі криміналістичних установою став французький криміналіст А. Бертільон. Першу криміналістичну установу в Російській імперії створив російський криміналіст Є. Ф. Буринський. Перші державні установи криміналістичного профілю за часів Російської імперії були засновані в Санкт-Петербурзі (1912), Москві, Києві та Одесі (1914).

Ключові слова: криміналістична установа, А. Бертільон, Є. Буринський.

Summary

Komakha V.V. History of Creation of the first Criminalistics Establishments.
– Article.

History of creation of the first criminalistics establishments abroad, in the Russian empire and in Ukraine is analysed in the article. French criminal lawyer A. Bertilen was a founder one of the first in the world criminalistics establishment. The first criminalistics establishment in the Russian empire was created by the Russian criminal lawyer E. F. Burinsky. The first public institutions of criminalistics type in the days of the Russian empire were founded in Saint Petersburg (1912), Moscow, Kyiv and Odessa (1914).

Key words: criminalistics establishment, A. Bertilen, E. Burinsky.